

Poezija Petra Pajića predstavlja svojevršno približavanje svetu objektivne stvarnosti, svetu realnog, ali ne da bi robovala tom svetu, već da bi ga, s naličja, s njegove tajnovite strane, obasjale ili odgonetnula. To, naravno, ne znači da iz Pajićevih pesama ne znače i znaci ljudske egzistencije, niti da je njegova poezija buđenje od sveta materijalnih pojmova. Misao Laze Kostića da pesnički zanos nije ni java ni san, već da je neko treće stanje duše, ono najduševnije stanje, određuje poeziju, kako bi rekao Dučić, kao „najviši stepen metafizike, i poslednji rezultat sposobnosti ljudskog izraza”. Pajićeva poezija, čist fluid i treperenje duha, sva je, iznutra, sačinjena od novih senzacija, od unutrašnje muzike predmeta koji je u samoj srži pesnikove vizije. Čitaocu se može, na prvi pogled, učiniti da je u Pajićevoj poeziji pesnički objekt izolovan, potisnut iza mogućnosti percepcije, a da su eventualni psihološki uzroci za takav pogled na svet skriveni iza fasade savršene i glatke forme koja poseduje naročitu životnu punoću i odražava onaj tajnoviti egzistencijalni treptaj koji je u samoj srži bića. Tako poezija postaje ritual i magija, svečanost u čast objavljivanja tajni ljudskog duha.

Čistim i konkretnim formama, Pajić izražava i drugu stranu sveta i uma, pojave svodi na njihov uzrok, o korenu govori kad o plodu peva, o životu kad pred smrću poklonički kleči. Pajićeva pesma tako postaje drvo ili plod: drvo, ako je pesma o plodu; plod, ako je pesma o drvetu. Ne dakle pesma o drvetu, niti pesma o plodu, ne dakle o eventualno očiglednoj i poražavajućoj suštini, niti o značenjima te suštine, već je pesma i drvo i plod, uzlet i pad bića. Pesnički predmet se, u ljudskom duhu, preobražava u novo značenje. Dakako, nije samo to pesma, već je to i pesnik; i pesma, i drvo, i plod su pesnik. Govoreći o Pasternaku, Marina Cvetajeva je jednom rekla: „Svaki pesnik u drvetu prepoznaje sebe, dok se Pasternak oseća kao drvo”. Nije li u tome sadržana čitava ljudska sudbina, jednostavna i poražavajuća! „Sve više osećam prostora ove” — „Kristali mi rastu ispod kože” — „Pišem vam iz prestonice leda” — „Svet se pretvara u kristale” — „Usta su mi, eva, puna leda”, — Pajić već na samom početku svjega knjige, koja je zamišljena kao jedinstvena poema, sugerira jedno tragično osećanje sveta i života, uspostavljajući identitet između pesničkog predmeta i subjekta, između materijalne i duhovne stvarnosti.

*Sa svih me strana sever stiže,
sa juga, sa istoka, sa zapada,
iz smrznutih nebesa pada,
iz zaledene zemlje se diže.*

Pajićeva poezija vaspostavlja jedan savršen estetički ideal. Nije li to, možda, traženje azila pred zlom koje ispunjava ovaj svet u kome dominira kult Mašine, ovo doba prevlasti Materije nad Duhom, Podlosti na Vrlinom, Taštine nad Milosrdem, Rugobe nad Lepotom!? Savršeno, do kojeg je Pajić doveo oblik svoje pesme, kroz koju se, kao zlatonosna žica, provlači devičanska melodija, rezultat je naglašene pesnikove žudnje da se uzdigne do vrhovnog sklada, do apsoluta. Nije li, dakle, poezija, kao put ka bogu, jedan vid kompenzacije, bolje reći nadoknade, za nesavršenost ljudske i materijalne prirode. Sklon sam da poverujem u potpunu mogućnost ovakvog psihološkog uzročnika. Fina gibanja slojevitih forme Pajićevih pesama odraz su tajnovitih pokretanja unutar pesnikovog bića, a san o savršenoj formi i božanskom skladu predstavlja jednu dimenziju duha i napor da se prevaziđe ljudska prolaznost.

U Pajićevim lirici dominantna je, takođe, i jedna žica melanholije i istovremeno romantičarsko i simboličko osećanje sveta i vremena i svih onih fenomena koji su opšta tema pesništva. I zaista, ničeg avanturističkog ni novog nema u Pajićevoj poeziji, sem ako odanost proverenim i strogim klasičnim formama i te kako nije avantura, i to kakva! Jer — da ponovimo znanu istinu da „pesnik nije sluga progressa”, bio taj prog-

slobodan rakitić

čisto doba petra pajića

PETAR PAJIĆ: ČISTO DOBA,
„NOLIT”, 1968.

res na planu umetnosti ili društva — u umetnosti i nema, kao, recimo, u nauci, ni evolucije ni linearnog progressa.

Čitava Pajićeva knjiga je, uistinu, jedna velika poema o severu sveta, o zimi ljudske egzistencije, jedan beskonačan i čist pejzaž metafizike. Tragično opredeljen i usamljen, svestan da „ni sama zemlja ne može biti večna”, zagledan u svoju noć, „pesnik je sasvim sam sa svojim jezikom! Tu je njegov zavičaj i njegova sloboda”, te tako poezija jedina omogućava apsolutnu slobodu bića, a njeno saznanje biva ravno religijskom saznanju, jer se preko pesnika, koji je medijum, oglašava Duh. I Boga i smrti smo puni kao i života!

Zvučni zimski slogovi trepere u sluhu, veje mećava preko devičanskih listova Knjige, preko beskonačnog pergamenta. I sve je od snega i leda: zemlja, nebesa, voda, vazduh, ljudi, šume, jezera, dvorci, božanstva. Mećava u sluhu, sever u duši, i veliki pesnikov san o bogu severa ili bogu zime. San o belim prividenjima, o snežnim bregovima, o kraljicama i devicama od leda i pahuljica, koje će iznenada iščileti kao san, posle buđenja. A to i jeste i nije čitav život, možda neki drugi život, van ovoga, neki drugi, fiktivni svet. Osećanja i misli bivaju istovetnost, rođenje i smrt, materija i duh, znanje i tajna.

Pročišćena bela muzika, koja do nas dopire iz najdubljih slojeva bića, kao sa nekog drugog sveta, provokuje celom Pajićevom knjigom, ruši slogove kao dvorce od leda i praha, i ponovo ih gradi neka nevidljiva ruka. Užasnih se pred tom belom stranom koja mi se iznenada, jedne noći, dok sam čitao Pajićevu knjigu, ukaza u svesti, kao priviđenje, kao beskonačni beli ponor. „Blizu sam čistog severa”, vraća nas pesnik u isti pejzaž, dok stih „Sneg samo pada slog po slog” sažeto i plastično izražava pesnikove intencije.

A čitav svet biva ta knjiga otvorena na pesnikovom stolu: preko stola oluje, vetrovi, pahuljice, studen, ledene zdele, vaze, voće; korača neko stablo u susret svom ledenom plodu, vatra beži u led, sve se mimikrijom štiti od kobi koja odasvud preti, sve drhti u iščekivanju nekog belog demona. Svaka pahuljica je po jedan slog u knjizi, i ne padaju one oko nas, već pesnikovi slogovi, već duša pesnikova nas okružuje svojom unutrašnjom tajnovitošću kao muzikom.

Romantičarsko osećanje prirode nazire se u gustini značenja Pajićevih pesama, a ispod prividne mirnoće i bele jeze treperi vrelo sazvežđe, užareno kao letnji pejzaž.

Simboli su puni i izražavaju pesnikov san o čistoj egzistenciji. Približivši se simbolu konkretnog značenja, mi smo ga prevazišli. Stih „i ja u ledu čiste strasti gorim”, iako paradoksalan, sugerira jedno rezignirano osećanje života: ispod mirnih, uzglacanih i dostojanstvenih strofa, ključa užareni svet, unutrašnji vulkan bića, koji doduše ne izbacuje lavu al se i te kako oseća njegovo podrhtavanje u dubini. Možda je i to, opet, jedan vid pesnikovog prezira prema emfatičnom doživljavanju sveta. „To čisto, hladno sunce želim da stavim u poeziju koja me jedina iskreno pokazuje” i „vreme je čiste ljubavi” — jesu stihovi koji izražavaju permanentnu pesnikovu žudnju za čistom egzistencijom, i to nije nikakvo bežanje od sveta imaginacije. Katkad će se pesnik i otvoriti, potpunije, u grču, kao u nadahnu-toj pesmi *Verovanje*, koju citiramo u celosti:

*Te usne koje divljački razvlače
pesnici i hulje, šoferi, matrozi,
kao vino su u vinovoj lozi
i niko se jošte tog vina ne tače.*

*Te usne ljubavi odoleće svima,
kiši i kugi, vojničkoj zarazi,
one su same, ja vidim na njima
samo jednu zvezdu što se divno mazi.*

Čisto doba je celovita i dakako jedinstvena knjiga, izbrušena poput dragog kamena, ne kipti od retorike i obilja leksike, beskraje prostora egzistencije izražava melodijom i skrivenom čuđnom bele strave, slična kamernoj muzici. Njeni kristali, njeni beli zvuci, njeni prozirni slogovi, puni neke mistike, „čuvaju lik velikog Boga”, koga više nema. A čitavo zlo u svetu i leži u tome.

Insistiranje na severu, ledu, kredi, kristalima, staklu, srebru, mećavi, snegu, belom paklu, mrazu, zaleđenim cvetovima, suzama, porculanu, na konkretnim simbolima materijalnog sveta, ima posebnu funkciju i posebna složena značenja u kontekstu Pajićeve poezije, i psihoanalitička istraživanja dovela bi nas, možda, do zanimljivih zaključaka. Pesnik, pevajući o severu, peva o prikrivenoj „vatri snega”, o muzici kristala. „Vatra od koje sve se mrzne / i sve čisto i stvarno biva”. Sve je u paradoksu, u sukobu suprotnosti, u dotiru krajnosti koje se sažimaju, jedna iz druge proizilaze. Karakteristična je pesma *Greh*, u kojoj Pajić, u svega četiri stiha, eksplicitno izražava sudbinu pesnika koji žudi za očišćenjem, za dobom čiste egzistencije, mada u sebi nosi, kao balast, sav oganj strasti, vatraštinu krvi, zanos čula. Sukob je neminovna i poražavajuća. Osećajući svoje ništavilo kao opšte, kao kob ljudskog roda, pesnik bi da dodirne boga, čisto ime. Taj napor može se ostvariti samo poezijom, i u poeziji. Zanos pesnikov, ma on bio i plotske prirode, čist je: „i ja u ledu čiste strasti gorim”. Sve je pomereno, i u toj pomenosti ostvaren je viši sklad, ne samo sklad oblika, već i sklad značenja. „Na čistu vodu mislim kad se molim”, veli pesnik, sav predan sebi, svom bolu, svojoj molitvi. Ostvariti individualnu besmrtnost, besmrtnost i tela i duha, postići ravnotežu u delu svih onih napora u duhu kojima je pesnik nastojao da se uzdigne ponad zemaljskog poseda, — nije li to zaista dovoljno da poezija bude jedino načelo i jedina stvarnost!

Petar Pajić nije iskoristio sve one mogućnosti koje su se same, a da on toga, najverovatnije, i nije bio svestan, otvarale pred njim. Kao da se uplašio samog sebe, da ne prenašli. A kadkada se treba predati riziku, prihvatiti rizik kao jedinu mogućnost izraza, ma koliko on opasan bio. A Pajić je u knjizi *Čisto doba* ostao u granicama jednog vremena i jednog prostora, ne iskoristivši svu ovu čudesnu mistiku koju mu je pružao doživljaj beskonačnih belih i snežnih prostranstava. Medutim, ponovimo Dučićeve reči koje kažu da je „i kod najvećih pesnika njihova najlepša pesma ostala nenapisana; jer je teško doći do reči i do izražaja baš u najdubljim stvarima ljudskog duha”.